

Mitä jokaisen yliopistotyöntekijän tulisi tietää uudesta yliopistolaista ja sen taustoista

Annukka Jauhiainen

Tomperi, Tuukka (toim.) 2009. Akateeminen kysymys. Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta. Tampere: Vastapaino, 240 s.

Akateeminen kysymys on keskustelukirja, jossa on viisitoista erillistä tekstiä – puheenvuoroja, tilanneanalyysyjä, lyhyitä tunnelmakuvia sekä laaja yli viidenkymmenen sivun koulutuspoliittinen analyysi yliopistolain taustoista ja syntyprosessista. Uusi, vuoden 2010 alusta voimaan astunut yliopistolaki muodostaa keskustelukirjan ytimen, mutta kirjan eri tekstit avaavat ja kommentoivat yliopistokulttuurin muutosta laajemminkin kuin vain nimenomaiseen lakiuudistukseen liittyen. Kokonaisuuden toimittanut Tuukka Tomperi toteaa kirjan syntyä yksinkertaisesti, että se oli tehtävä. Kirja on suunnattu sekä yliopistojen ”sisäiselle, hiljaiselle enemmistölle” että yliopistojen ulkopuolelta yliopistolakidebattia seuranneelle yleisölle perustelevaan ja taustoittamaan yliopistolain herättämää kritiikkiä. Kirjoittajista moni kuuluu yliopiston aktiiviseen vähemmistöön, joka pyrki pitämään ääntä ja vaikuttamaan yliopistolain sisältöön erityisesti keväällä 2009.

Esipuheessa on osuvia huomioita yliopistolaitoksesta ja yliopistoihmisten konflikteja välttävästä keskustelukulttuurista. Tuukka Tomperi toteaa kirjan esipuheessa, että yliopistolaisista kovinkaan moni ei loppujen lopuksi perehtynyt yliopistouudistukseen eikä ollut siitä erityisen kiinnostunut.

Ajatellen yliopistotyön kriittistä ja valveutunutta ihannetta havainto oli hämmentävä. On vieläkin vaikea keksiä toista ammattiryhmää, jota yhtä vähän huolettaisi esimerkiksi virkasuhteidensa muuttaminen työsuhteiksi tai työorganisaationsa hallinto- ja esimiesjärjestelmän perusteellinen uudistus.

Mahdollisia syitä siihen, että yliopistoväki on niin passiivinen tilanteessa, jossa työn hallinnollisia ja organisatorisia reunaehtoja järjestellään uuteen uskoon, tulee kirjassa esiin useita. Tomperi arvelee, että passiivisuus liittyy pikemminkin yliopistoväelle ominaiseen rauhassa työtään tekemisen ideaaliin kuin epäpoliittisuuteen. Rauhassa tekeminen tarkoittaa mahdollisuutta keskittyä pitkäjänteiseen ja hidastempoiseen pohdiskelemaan elämänmuotoon, joka asettuu vastakohtaksi työelämän organisatoriselle tehokkuudelle ja kvartaalirytmille.

Toinen selitys löytyy Tomperin erinomaisesta yliopistolakia koskevasta koulutuspoliittisesta katsauksesta. Suomessa sekä hallitus että ministeriöt suhtautuvat laajaan julkiseen

keskusteluun torjuvasti, valtiollisten asioiden hoitamista haittaavana epätoivottavana ilmiönä. On vaikea keskustella ja ottaa kantaa, kun lakiuudistuksia valmistellaan kabineteissa eikä suunnitelmista, niiden taustoista ja tavoitteista kerrota selkeästi julkisuudessa. Jopa toimittajat ovat joutuneet metsästämään yliopistolain 'ei julkisuuteen' -leimalla varustettuja luonnoksia suppealta sisäpiiriltä. Katsauksesta käy ilmi, että yliopistolakiprozessi haluttiin viedä läpi tehokkaasti, nopeasti ja määrätietoisesti – avoimuuden ja moniäänisyyden kustannuksella.

Kolmantena selityksenä yliopistoväen hiljaisuuteen voisi olla myös yliopistoyhteisöissä kytevä väsymys tai suoranainen nääntymys valtaisan työmäärän alla ja skeptisyys omia vaikutusmahdollisuuksia kohtaan tiheään tahtiin toteutettujen yliopistotyön uudistusten aallokossa. Rauhassa tekemisen ideaali on nyky-yliopistossa mahdollista varsin harvoissa työtehtävissä.

Kirjan teksteistä Heikki Patomäen ja Emilia Palosen artikkelit asettavat suomalaisen yliopiston muutoksen kansainväliseen kontekstiin kirjoittajien omakohtaisten kokemusten kautta. Patomäki kuvaa kokemuksiaan uusliberalististen oppien mukaan ohjatuista yliopistoista ensin Nottinghamin yliopistossa vuonna 1998 ja myöhemmin aurinkoisessa Australiassa Melbournen yliopistossa. Erityisesti kuvaus Melbournesta hyytää suomalaista yliopistotyöläistä mahdollisena tulevaisuuden kuvana, onhan Australian uusliberalistinen kausi alkanut noin kymmentä vuotta Suomea aikaisemmin. Onko meilläkin siis näköpiirissä läpeensä hyödykkeistetty ja kaupallistettu yliopistolaitos, jossa esimerkiksi tutkimus ja opetus on suurelta osin erotettu toisistaan. Erilaisia kursseja perustetaan rahan hankkimiseksi ja maksaville asiakkaille tuotetaan viihdyttäviä opetuspalveluja. Mikäli tulee talousvaikeuksia, akateemista henkilökuntaa leikataan ja tuottamattomia tai muuten hankalia laitoksia lakkautetaan. Tätä tekstiä kirjoitettaessa Oulun yliopistossa on jo aloitettu yt-neuvottelut ja opetusministeriöstä on viestitetty, että nyt odotetaan näkyviä tuloksia paljon puhutusta yliopistojen rakenteellisesta kehittämisestä.

Emilia Palonen kuvaa omassa artikkelissaan ”akateemista kiertolaismatkaansa” Iso-Britannian, Unkarin, Itävallan ja Saksan yliopistomaailmoissa ja ihmettelee, miksi Suomessa halutaan omaksua epäonnistuneiksi todettuja kansainvälisiä trendejä yliopistoja uudistettaessa. Palonen aloitti yliopisto-opiskelunsa lukion jälkeen Lontoon yliopistossa syksyllä 1997 ja on suorittanut kaikki yliopistotutkintonsa Suomen ulkopuolella. Hänen oma akateeminen kiinnostuksensa on ollut paitsi kansallisia rajoja, myös tieteenalarajoja ylittävää. Hän on siis malliesimerkki akateemisen maailman uusista hyveistä, kansainvälistymisestä ja monitieteisyydestä. Palonen kuitenkin toteaa, ettei tämän tyyppinen tutkijaprofiili ole lainkaan sopiva ja toivottava brittiyliopistoissa vallalla olevan tutkimuksen arviointijärjestelmän (Research Assessment Exercise- systeemin eli RAE) kriteerien kannalta. RAE on ohjannut tutkimusjulkaisemista pikemminkin akateemiseen kapea-alaisuuteen. Julkaisuille on määritelty oma tieteenalakohtainen hierarkiansa, joka ohjaa omalla tieteenalalla pitäytymiseen ja perinteisten näkökulmien vahvistamiseen. Parhaana kokemuksenaan kiertolaiselämästä Palonen nostaa esiin kahdeksan kuukauden vierailun Budapestissa yliopistoista riippumattomassa tutkimusinstituutiossa. Tuossa ympäristössä hän sai nauttia monitieteisyydestä ja akateemisesta vapaudesta sekä toteuttaa rauhassa tekemisen ideaalia – siis kokonaista kahdeksan kuukautta!

Keskustelukirjassa on peräkkäin kolme puheenvuoroa, joita voisi luonnehtia kokeneiden ja yliopistomaailmaa pidemmän aikaa katsoneiden naistutkijoiden toisiaan täydentäväksi analyysiksi siitä, mitä yliopistotyö on, sekä millaisena vanha ja uusi yliopisto näyttyvät. Oili-Helena Ylijoki kirjoittaa, millainen on ollut se yliopiston akateemisella vapaudella houkutteleva eetos, jonka perustalle rakentuvia innostuksen ja oivalluksen tari-

noita olemme toisillemme toistelleet. Miksi tämä tarina on saanut rinnalleen tarinan, jossa yliopistoelämä näyttää varsinaisena kurjuuden pesänä, täynnä ahdistusta, uuvuttavaa kilpailua ja tehokkuusvaatimuksia? Päivi Naskali kysyy, mitä erityisesti naistapaiselle opetustyölle on tapahtumassa tilanteessa, jossa opetuksesta on tullut tuotannon tekijä ja laadunvarmistusjärjestelmän osa. Opettamisen ottaminen vakavasti, sydämen asiana, tuottaa uudessa tehokkuuskulttuurissa riittämättömyyden ja häpeän tunteita. Haavoittuvuutemme varjelemiseksi olemme siis valmiita alistumaan erilaisiin ohjaus- ja kontrollikäytäntöihin:

Pyrimme kääntämään opetustapamme arviointikriteerien suuntaan, yritämme kiinnostua yliopiston strategisista painopisteistä ja pyrimme luopumaan yksiyksiselämästämme, vanhemmuudestamme ja hoivavastuustamme voidaksemme täyttää loputtomia ulkoa asetettuja vaatimuksia.

Leena Koski kirjoittaa kuinka tehokkuuden diskurssi on muuttanut yliopiston sisäistä järjestystä sekä ajattelu- ja puhetapaa. Tieteen ja totuuden tilalle on tullut numeroita, indikaattoreita, visioita ja strategioita. Yliopistosta ja tieteestä puhumisen sanasto ja kielioppi ovat vaihtuneet. Kaikki kolme kirjoittajaa muistuttavat, ettei ”vanha” yliopistokaan ole ollut mikään onnela, vaan täynnä professorikeskeisyyttä, sukupuolittuneita rakenteita ja kamppailua hierarkkisista asemista.

Useampikin keskustelukirjan kirjoittajista ottaa kantaa yliopistolain keskeiseen perusteluun: yliopistojen autonomian lisäämiseen. Thomas Wallgren väittää, että lupaus yliopistojen autonomian lisäämisestä oli syötti, jonka nielaisi ensimmäisenä vaikutusvaltainen rehtorien neuvosto. Neuvostohan oli pitkään ajanut yliopistolakiuudistusta, joka toisi lisää vapautta suhteessa opetusministeriöön. Tutkijakunta taas nielaisi autonomia-syötin siinä muodossa, että sen kuviteltiin vapauttavan tutkijat turhasta hallinnosta, kun sisäinen valta keskitettäisiin johtamisen ammattilaisille. Tuloksena oli Wallgrenin mukaan laki, joka merkitsi autonomian menetystä: opetusministeriön ohjausvalta vain muutti muotoaan ja markkinavoimien ohjausvalta lisääntyi. Martina Reuter kysyy omassa kirjoituksessaan kenen autonomiasta on kyse ja kenen itsemääräämisoikeudesta puhutaan silloin, kun puhutaan yliopiston autonomiasta. Entä sitten, kun henkilöiden itsemääräämisoikeudet ovat ristiriidassa toistensa kanssa? Millaisia ristiriitatilanteita on odotettavissa uusien johtamis- ja ohjausmallien myötä? Jussi Vähämäki vaatii omassa artikkelissaan meitä yliopistolaisia määrittelemään uudelleen autonomia-käsitteen arvon ja sisällön tietokykykapitalismissa. Kysymys on tiedontuottajien ammattitaidosta ja työvälineistä – sekä siitä kuka tiedon tuotannosta lopulta hyötyy. Tiedon tulkitseminen myytäväksi, omistettavaksi ja vaihdettavaksi kauppatavaraksi rikkoo tiedon erityisluonteen. Kuten Vähämäki asian ilmaisee:

*Jos annan kännykkäni toiselle, menetän sen ja minulla on jotain vähemmän.
Jos sen sijaan jaan tietoa, opetan vaikka vieraan kielen toiselle ihmiselle, en menetä tietoa ja kykyäni, vaan saan uuden keskustelukumppanin ja mahdollisesti lisää tietoa eli rikastun*

Kaiken kaikkiaan *Akateemista kysymystä* voi suositella kaikille yliopistossa työtään tekeville ajankohtaisena, tärkeänä ja moniäänisenä analyysinä suomalaisen yliopistomaailman historiallisesta suunnanmuutoksesta.

KT Annukka Jauhiainen toimii lehtorina Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.